

Examen HAVO

2016

tijdvak 1
dinsdag 17 mei
9.00 - 17.00 uur

geschiedenis

Bij dit examen hoort een bijlage.

Achter dit examen is een erratum opgenomen.

Achter het correctievoorschrift is een aanvulling op het correctievoorschrift opgenomen.

Dit examen bestaat uit 26 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 73 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd.

Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Door de tijd heen

Door de eeuwen heen zijn er beroemde dieren geweest. De volgende beroemde (huis)dieren staan in willekeurige volgorde:

- 1 Karel de Grote kreeg een witte Indische olifant van Haroen ar-Rashid, de leider van het Arabische rijk waarin de islam zich had verspreid.
- 2 Over de Romeinse keizer Caligula deed het verhaal de ronde dat hij zijn paard Incitatus tot consul wilde benoemen.
- 3 Het Russische hondje Laika was het eerste levende wezen dat rond de aarde cirkelde in een ruimtevaartuig.
- 4 Het hondje Pompey van Willem van Oranje is vereeuwigd op diens praalgraf omdat hij het leven van Willem zou hebben gered door 's nachts te waarschuwen voor de komst van Spanjaarden.
- 5 Via haar computer en internet verspreidde Paris Hilton, filmster en societyster, foto's van haar chihuahua Tinkerbelle.
- 6 Markies de la Fayette, die meestreed in de Amerikaanse en Franse democratische revoluties, gaf een alligator aan de Amerikaanse president John Adams. De president hield het dier in een badkuip om er zijn gasten mee te laten schrikken.

- 2p 1 Zet deze gebeurtenissen in de juiste chronologische volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Prehistorie en oudheid

In het begin van de vierde eeuw voor Christus werd in Athene de regel ingevoerd dat de burgers voor het bijwonen van de volksvergadering presentiegeld kregen. Dit wordt beschouwd als een belangrijke stap in het democratiseringsproces in de Atheense stadstaat.

- 2p 2 Leg dit uit.

Gebruik bron 1.

Stel: je doet onderzoek naar de Romeinen in Nederland. Je besluit deze bron te gebruiken voor twee hoofdstukken:

- 1 De infrastructuur van het Romeinse Imperium en
- 2 De romanisering van Germaanse stammen.

- 2p 3 Toon aan dat de bron bij beide hoofdstukken past.

De middeleeuwen

In 2014 werd in Utrecht bij werkzaamheden op het Domplein een schat gevonden. Er werden 52 gouden en 12 zilveren munten opgegraven die afkomstig waren uit de periode 560-700. De gouden munten waren voornamelijk in Utrecht zelf geslagen. De zilveren munten waren *sceatta's*, een betaalmiddel dat in meer Noord-Europese steden werd gebruikt.

De vondst van deze schat nuanceert het gangbare beeld van de vroege middeleeuwen.

- 2p 4 Noem dit gangbare beeld van de vroege middeleeuwen en toon aan dat de vondst dit beeld nuanceert.

Gebruik bron 2.

Een bewering:

Deze bron laat zien dat het Franse leger in die tijd feodaal en niet nationaal is georganiseerd.

- 2p 5 Leg dit uit.

Vroegmoderne tijd

In 1538 stierf de Maastrichtse geleerde Mattheus Herbenus. Zijn bibliotheek bevatte een kostbare uitgave van de *Geographica* van de Griekse historicus en geograaf Strabo (64 v.Chr.-23 na Chr.), een soort encyclopedie van de toen bekende wereld.

De belangstelling van Herbenus past bij twee verschillende kenmerkende aspecten van zijn tijd.

- 2p 6 Toon dit aan.

Willem van Oranje koos in het begin van de Opstand geen partij in de godsdiensttwisten in de Nederlanden.

- 2p 7 Noem een politiek doel dat hij daarmee kon bereiken en geef aan waardoor zijn opstelling aan dat doel kon bijdragen.

Gebruik bron 3.

Uit het verslag van Walter Morgan is een van de oorzaken voor de Pacificatie van Gent af te leiden.

- 4p 8 Leg uit:
- welk gevolg het optreden van het Spaanse leger heeft en
  - waardoor dit later een van de oorzaken voor de Pacificatie van Gent werd.

Gebruik bron 3.

Een interpretatie:

Walter Morgan geeft hier een eenzijdig beeld van de inname van Mechelen.

- 3p **9** Licht dit toe door:
- met twee gegevens uit de bron aan te geven waaruit die eenzijdigheid blijkt en
  - een verklaring te geven voor die eenzijdigheid.

Na 1588 kon het leger van de Republiek steden in het noorden en het oosten van de Nederlanden veroveren.

- 2p **10** Verklaar dit succes vanuit het militaire beleid van Filips II.

Gebruik bron 4.

Stel: je schrijft een boek over continuïteit en verandering in de zeventiende eeuw.

Je behandelt twee kenmerkende aspecten uit deze periode:

- 'het ontstaan van wereldwijde handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie' en
- 'de wetenschappelijke revolutie'.

- 4p **11** Leg per kenmerkend aspect uit:
- of de bron daarbij past en
  - of de bron gebruikt kan worden om continuïteit of om verandering ten opzichte van de middeleeuwen te illustreren.

Gebruik bron 5.

Dit schilderij van Isaac Massa door Frans Hals kan worden gebruikt om twee kanten van de bijzondere positie van de Republiek in de zeventiende eeuw te illustreren.

- 4p **12** Leg dit uit, telkens met een verwijzing naar de bron.

De Franse filosoof en schrijver Voltaire (1694-1778) schreef in 1732: "Stervelingen zijn (allemaal) gelijk: niet de geboorte, alleen de deugd maakt onderscheid tussen hen."

- 2p **13** Leg uit of deze uitspraak past bij de idealen van de democratisch- revolutionairen ruim een halve eeuw later.

Enige gegevens over het leven van Klaas Ris (1821-1902):

- 1 In 1868 richtte Klaas Ris de Amsterdamse Bouwmaatschappij ter verkrijging van Eigen Woningen op, om ook arbeiders aan goede woningen te helpen.
- 2 In 1870 hield Klaas Ris een toespraak bij een demonstratie voor algemeen kiesrecht.
- 3 In 1872 sprak Klaas Ris in Amsterdam op een bijeenkomst van de Internationale Arbeiders Associatie, waar Karl Marx ook een toespraak hield.
- 4 In 1876 werd Klaas Ris vanwege zijn politieke activiteiten ontslagen door de firma Van Gelder na er 37 jaar te hebben gewerkt.
- 5 Na zijn dood in 1902 haalden zijn vrienden geld op voor een grafmonument waarop zij lieten zetten: "Zijn geest leve voort", waarmee zij bedoelden dat zijn idealen moesten worden voortgezet.

Het leven van Klaas Ris kan worden gebruikt om verschillende kenmerkende aspecten van de negentiende eeuw te illustreren.

- 4p **14** Kies twee gegevens uit het leven van Klaas Ris en verbind elk gegeven met een **verschillend** kenmerkend aspect van de negentiende eeuw. Licht dit verband telkens toe.

De Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij liet in 1867 voor het eerst een stoomtrein rijden in Indonesië. De trein reed tussen de havenstad Semarang en het plantagegebied van midden-Java. In 1870 was het netwerk uitgebreid tot 110 kilometer spoorweg. Deze spoorwegaanleg past bij het modern imperialisme.

- 4p **15** Leg uit dat de aanleg van deze spoorweg:
- voortkwam uit het modern imperialisme en
  - het modern imperialisme op Java mogelijk maakte.

De volgende gebeurtenissen speelden zich af in Berlijn:

- 1 In zijn bunker maakte Adolf Hitler een einde aan zijn leven.
- 2 Vlak bij de pas gebouwde Muur hield president Kennedy een beroemde redevoering. Daarin riep hij: "*Ich bin ein Berliner*".
- 3 In het niemandsland tussen Oost- en West-Berlijn kwamen duizenden jongeren kijken en luisteren naar een uitvoering van *The Wall* van de Britse band Pink Floyd.
- 4 In Potsdam, een voorstad van Berlijn, vergaderden Stalin, Truman en de Britse premier over de toekomst van Europa.
- 5 *Berlin Alexanderplatz, de geschiedenis van Franz Biebertopf* van Alfred Döblin beschreef het bruisende nachtleven van Berlijn in de jaren van het Dawesplan.
- 6 Het uitroepen van de koning van Pruisen tot keizer van Duitsland werd gevierd met een grote parade door de Brandenburger Tor.

2p 16 Zet deze zes gebeurtenissen in de juiste chronologische volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Gebruik bron 6.

Een interpretatie:

In deze prent komt de politieke kleur van Karl Arnold naar voren.

- 3p 17 Ondersteun deze interpretatie door aan te geven:
- met een gegeven uit de bron welke mening over de Spartakusbeweging in deze prent wordt weergegeven en
  - waardoor deze mening past bij de politieke kleur van Karl Arnold.

Gebruik bron 7 en 8.

De foto's die Willy Römer tussen 1919 en 1933 maakte in Berlijn, brengen verschillende factoren in beeld die hebben geleid tot de ondergang van de Republiek van Weimar.

- 4p 18 Licht dit toe door bij elke foto:
- een punt van kritiek op de leiders van de Republiek van Weimar te noemen en
  - aan te geven op welke wijze dit in de foto zichtbaar wordt.

Gebruik bron 9.

Stel, je onderzoekt de Rijksdagbrand in Duitsland en je vindt deze bron.

Je hebt twee onderzoeksvragen:

- Wie hebben (of wie heeft) de Rijksdagbrand gesticht?
- Wat is de invloed van de Rijksdagbrand op het politieke klimaat in Duitsland?

4p 19 Leg uit, telkens met een verwijzing naar de bron, voor welke onderzoeksvraag deze bron de meest betrouwbare informatie bevat.

Gebruik bron 9.

Een interpretatie:

Deze brief laat zien dat Duitsland in 1933 op weg is naar een totalitaire staat.

2p **20** Ondersteun deze interpretatie met een voorbeeld uit de brief.

In de linkerkolom hieronder staan vier gebeurtenissen (A tot en met D) en in de rechterkolom vijf gevolgen (1 tot en met 5) in willekeurige volgorde:

gebeurtenissen:

A De Vlootwet werd aangenomen in de Rijksdag

B De Rijkscultuurkamer werd ingesteld.

C De Conferentie van München werd afgesloten.

D De Wannseeconferentie werd beëindigd.

gevolgen:

1 Duitse soldaten bezetten Sudetenland.

2 De Neurenberger rassenwetten werden aangenomen.

3 De spanning tussen Duitsland en Groot-Brittannië nam toe.

4 In Treblinka (Polen) werd een vernietigingskamp gebouwd.

5 Duitse schrijvers richtten in Parijs het *Pariser Tageblatt* op.

3p **21** Noteer de juiste combinaties van gebeurtenis en gevolg, door achter elke letter telkens het daarbij passende nummer te noteren.
Let op! Er blijft één gevolg over.

Gebruik bron 10.

Dit fragment uit het dagboek van Truman past bij:

1 het einde van de Tweede Wereldoorlog en

2 het begin van de Koude Oorlog.

2p **22** Toon dit voor beide aan.

Gebruik bron 11.

Dubček wil aantonen dat de ontwikkeling in Tsjecho-Slowakije op dat moment heel anders is dan in Hongarije in 1956.

2p **23** Geef aan:

– met welk doel en

– met welk argument Dubček dit wil aantonen.

In juni 1968 dachten velen in het Westen dat met de Praagse Lente een keerpunt in de Koude Oorlog was aangebroken.

4p **24** Licht dit toe door uit te leggen:

– waardoor de Praagse Lente in juni 1968 nog gezien kon worden als een keerpunt in de Koude Oorlog en

– dat de wijze waarop de Praagse Lente eindigde, paste bij het westerse vijandbeeld van de Sovjet-Unie.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Gebruik bron 12.

Frits Behrendt geeft in deze prent een mening weer over de vredesbeweging in Nederland op dat moment.

2p 25 Leg uit welke mening dat is.

De volgende gegevens gaan over de Ierse popgroep *U2*:

- 1 In 1976 begon een groepje schooljongens uit Dublin het bandje *Feedback*.
- 2 In 1978 veranderden zij die naam in *U2*, een verwijzing naar het Amerikaanse spionagevliegtuig dat in 1960 boven de Sovjet-Unie was neergehaald.
- 3 Op 14 oktober 1980 speelde de band voor het eerst in Nederland en België. Tijdens deze tournee kostte een kaartje 12 gulden (= € 5,50).
- 4 In 1993 kwam *Zooropa* uit. Op dit album liet *U2* zich kritisch uit over de daadkracht van een verenigd Europa in internationale conflicten.

4p 26 Kies twee gebeurtenissen uit de geschiedenis van *U2* en geef bij elke gebeurtenis aan, bij welk kenmerkend aspect van de tweede helft van de twintigste eeuw deze gebeurtenis past.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

geschiedenis havo

Centraal examen havo

Tijdvak 1

Opgaven

Aan de secretarissen van het eindexamen van de scholen voor havo,

Bij het centraal examen geschiedenis havo op dinsdag 17 mei, aanvang 9.00 uur, moeten de kandidaten de volgende mededeling ontvangen. Deze mededeling moet bij het begin van de zitting worden voorgelezen en/of aan de kandidaten worden uitgereikt.

Op het voorblad van het examenboekje moet de eindtijd:

17.00 uur

vervangen worden door:

12.00 uur

Het College voor Toetsen en Examens
Namens deze, de voorzitter,

drs. P.J.J. Hendrikse